

PRON. MOD.: *kastála*, 1935, a Xixona i Alacant; 1963, a totes les poblacions circumdants i a Castalla mateix. Gentilici: *castalluts* a Alacant, 1936 i *AlcM*; altres: *castalleros*, a Xixona etc.

MENCIONS ANT. En la Crònica de Jaume I, *Caztalla*, p. 266; *Castayla*, pp. 371, i 378.9 ss.; *Caztalla* (Huici I, 383, i *BABL* III, 109); 1251, 1258, 1272, 1331, 1403, 1414: *Castalla* (Huici, I, 545; *MtzFdo.*, *Doc.Val.ACA* I, n.º 199, 1396); *BABL* IV, 173; *ACA*, reg. 2316, *Feud.Martí*; *BRAE* VIII, 389); 1257, *Caztalla* (Huici II, 100); 1262, *Castalia* en doc. de Múrcia *MzPi.*, *Doc.Ling.* 365, 12,13, 6); 1266, 1327, 1328 (Soldevila, *Pere el Gran* III, 457; *CoDoACA* xxxix, 433 i 353). Biblgr. en *LzVargas*, c. 17743, I, 59.

És natural que no figurei en el *Rept.*, perquè Jaime I¹⁵ la deixà en feu al rei moro destronat de València,¹ no se la féu cedir, amb el seu gran castell, fins al 1251, i sols cap a 1280 hi deixà una forta guarnició: amb obligació per al capità de la fortalesa (i els cavallers) de fer poblar la vila de cristians. No s'hi assenyala població morisca en els censos del S. XVI, i en el de 1611 només hi troben 400 cristians vells (sota la senyoria del Marquès de Terranova: Reglà, *An. Un. Val.* 1973, 115). Més notícies històriques i religioses en *SSiv.*, 181.

De tota manera és evident que el nom ja ve del²⁵ temps dels moros. D'un poderós *Abul-Hásan al-Qastallí* que visqué en els anys 1158-1229, tenim notícia pel *Himyarí* (Ss. XIII-XV), ed. Levi-Provençal, 145; encara que no ens diu d'on era, és probable que fos de Castalla, més que no dels seus antics homònims d'Andalusia, perquè aquest sarraí fou cadí de Xàtiva, València i Múrcia.

HOMÒNIMS. *Cazalla*, la ciutat del regne de Sevilla, que consta s'anomenava llavors *qastállā* (així en l'Idrissí i Al-Makkarí), i encara vacilla entre *Castalla* i³⁵ *Casçalla* en la 1a. *Crón. Gral* d'Alfons el Savi, però sofrí el canvi morisc de *st* en *ç* (com en *Cocentaina* etc.). Hi ha *Castela* prop de Berja (prov. Almeria), ja en la zona de les Alpujarras, on la llarga pervivència de l'àrab impedí que hi hagués *l* palatal. David Lopes⁴⁰ (*R.Hisp.* IX, 1902, 40) dóna a conèixer 5 poblacions hispano-aràbigues de nom *q(a)st(a)lla*; una a l'Algarve (avui *Cacela*, prop de Vila-Real), 3 a Andalusia i una, citada per Iaquet (*Geogr. Wb.*, ed. Wüstenfeld IV, 95) que no identifica i no podem negar ni assegurar que designés la nostra.

El canvi de *E* en *á* davant tals terminacions en *-A* es repeteix en bastants *NLL* de la zona mossàrab, i està en relació amb les tendències generals del mossàrab, o més aviat l'hispano-àrab, a l'harmonia vocàlica,⁵⁰ causant entre altres coses de la divergència existent en la toponímia valenciana entre el tractament de la vocal tònica *á*, mantinguda en els noms romans femenins en *-ana* (*Borriana*, *Sollana*, *Meliana*, *Gaianes*), i la submissió a la imela aràbiga, en els masculins en *-ANUM* > *Ontinyén*, *Parsén*, *Bocairén* etc. En la term. *-ELLA* tenim resultat *-alla* paral·lel, com demostrà i posà de relleu *Mz.Pi.* en el tipus *MURATELLA* que va donar *Moratalla*, al Nord de Múrcia, però *Moratiella*, *-atilla*, en molts altres *NLL* de Castella i Andalusia (*Orig.*,⁶⁰

§ 25, 1ª ed., p. 167); anàlogament M-Lübke, *RFE* XI, 10-11; Steiger, *Contr.*, 330).

ETIM. L'etim. del nostre nom, ja indicada per aqeixos autors, és, doncs, el ll. CASTELLA, plural de CASTELLUM 'castellet': pot ser un pl. causat per una fortificació múltiple, però més aviat, com sol passar amb aqeixos pl. neutres, revestint valor augmentatiu, ben adequat a les proporcions del formidable turó, coronat per un poderós castell, que domina la vila de Castalla; vegeu-ne bones fotos en la *GrEncCat* i *GGRV*, i l'eloqüent al·lusió de Cavanilles (II, 173-176) a la caiguda de masses de pedra que amenaçava sempre la gent de la vila, des d'aquelles grandioses ruïnes.

En terres valencianes aquest mossarabisme es repeteix arreu, amb diverses varietats fonètiques, que ens mostren l'estat de fort esmicolament dialectal, sofer per aquell llenguatge moribund, amb graus variats de pertorbació per la fonètica de l'àrab: *La Castella*, pda. de Morella la Vella (xxvii, 160.25), barranc de *La Castella* a Ares (xxviii, 84.17), Mas de *La Castella* a Coves de Vinromà (xxviii, 148.11), pda. *La Castella* a Planes d'Alcoi (xxxiii, 137.14). Amb *l* no palatal a Llíria: *La Castela* (xxx, 87.22). Amb altres graus d'arabització en la vocal, trobem *La Castilla* a la Vila Joiosa (xxxv, 134.14), però a Finestrat (8 k. dret al N., i són termes limítrofs, de manera que és versemblant que tot plegat sigui un mateix paratge extens) m'anomenaren el *Pla de Castalla* (xxxv, 134.14): com que Finestrat és país més muntanyós, i que s'acosta més a Castalla (uns 40 k.) ja és natural que aquí es repeteixi l'evolució de *E* > *á* pròpia del nom *Castalla*.

L'àrab vulgar, i en particular el valencià, tancava la *-A* final en *-e* (= *-ä*), so que llavors estava exposat a ser escapat per la catalanització. Per això en lloc de *Moratalla* trobem *Moratall* a La Pobla de Farnals (*E.T.C.* I, 253.140). Així mateix s'explica que CASTELLA hagi revestit la forma *El Kestäl* nom d'una pda. del te. d'Orba (xxxiv, 134.15). Al mateix es deu referir Mateu i Llopis (*El País Val.*, p. 66), en parlar d'un *Castal*, com d'un dels pobles que componien el marquesat de Guadalest, la major part dels quals eren en la vall del mateix nom, però també d'altres a les rodalies de Pego i Cocentaina: Orba, en efecte, és 16 k. al NE. de Guadalest, però tots dos pobles són massa lluny de Castalla perquè hi puguem confondre aquesta forma de terminació masculina (probt. la de Mateu és una variant antiga merament gràfica o poc diferent del *Questall* que assenyalo); d'altra banda cal partir per a *Questall* i *Moratall* dels femenins en *-ELLA*, no pas de CASTELLUM o *-ELLU* car no es compendria el canvi de la *E* tònica en *á* sinó davant *-A*, per l'harmonia vocàlica.

Hi ha una altra etim. concebible de *Castalla*, que cal rebutjar tot donant-la a conèixer. El nom CASTANEA o CASTANUS del castanyer i la castanya, en hispanoàrab, per virtut d'alguna contaminació aràbiga, s'havia alterat en «*caztállā*: castaño árbol, castaña fruta» (*PALC* 143b18-25); *qastála* «castanea» (*RMa*, 284), *-tel* en el gloss. de Leyden i en alguna altra font (Dozy, *Suppl.* II, 345). Però, a part de les raons positives de lloc i